

ИЗ ИСТОРИЈЕ РАТНЕ ВЕШТИНЕ

Пуковник ВЕКΟΣЛАВ КОЉБ

ОПЕРАЦИЈЕ ЗА ОКРУЖЕЊЕ КРОЗ ИСТОРИЈУ

Војна наука захтева да битком треба постићи уништење непријатеља или онеспособљење за даље ратовање његове снаге ангазоване у бици у целости или њихову главну групацију. Ако се битком не постигне овај идеални циљ, већ се непријатељ само делимично ослаби, принуди на повлачење и тсл., онда то значи да му је остављена могућност да се истим снагама, после извесног времена, поновно појави на бојном пољу. Због тога су неки војни теоретичари, можда са претеривањем, такву победу називали ординарном — обичном победом.

Природно је што су разне војсковође и војни теоретичари кроз проучавање битака које су се одигравале од најранијих времена, од како постоје извесна писмена документа, па до савременог доба, проналазили и истраживали начине за постизање наведеног идеалног циља ратне вештине. Битка код Кане, која се одиграла 2 августа 216 године пре наше ере, дакле, пре више од 2100 година, била је предмет свестраних студија војних писаца баш због тога, што је њоме у потпуности остварено уништење непријатеља. Но, није се стало само на томе да се испитају све околности под којима је ова битка припремана и извођена и какве су биле њене последице. Кроз призму Кане испитиване су и остале битке које су се одигравале кроз векове. Ова истраживања била су нарочито интензивна почев од прошлога столећа (које је дало војној теорији пуни замах) када је тучено неколико битака које по својој форми, суштини и резултатима много личе на битку код Кане. У тим студијама испитивано је до ког степена је постигнуто уништење непријатеља, шта је требало предузети да би се уништење постигло у потпуности и који су разлози што није дошло до потпуног уништења.

Идеја битке код Кане постала је актуелна нарочито у најновије време, када су се на ратишту појавиле масовне армије високог маневарског потенцијала омогућеног савременим транспортним средствима, са јединицама велике ударне моћи (тенковске, моторизоване јединице и ваздухопловство), са савременим средствима извиђања (ваздухопловство и радиолокација) и савременим средствима везе (радио). Поменути фактори омогућавали су не само извођење маневра окружавања и уништења непријатеља, већ су такав вид дејства и императивно налагали. Постављани су решавајући циљеви, који су могли да буду постигнути само биткама типа Кане, као на пример: „уништити фашистичке снаге на територији Совјетског Савеза“. Најзад и због присуства великих трупних маса на бојиштима трајање рата могло се скратити

само таквим формама операција. Због тога последњи рат обилује примерима успешног извођења уништавајућих битака са окружењем спроведеним од једне и друге ратујуће стране. Немци су овај вид операција примењивали врло успешно на западу, а на истоку су до зиме 1941 године овим начином дејстава довели Црвену армију у врло критичну ситуацију. У 1944 години Совјетска армија је извела око десет операција окружења и у њима уништила око 160 немачких дивизија са око милион и по војника. Нашу пажњу нарочито привлачи Стаљинградска операција. По времену, када је тучена, по својој замисли, пространству на коме је вођена, величини снага које су у њој учествовале, драматичности догађаја који су се у њој одиграли, као и по њеним последицама, она свакако претставља пример савремене Кане — окружавајуће битке са уништењем. Међутим, било би потпуно депласирано сматрати Стаљинградску битку као просту копију битке код Кане. Ове две битке раздваја више од двадесет и једно столеће, па је природно да су услови, средства и пространство на коме су се одигравале заиста различити. Сем тога треба знати да у биткама није толико стало до идеја колико до њиховог извршења. Многе војсковође, и пре и после Ханибала, тежиле су да униште непријатеља. Иако су свакако знале да се то може најбоље постићи опкољавањем, односно окружавањем, ипак у историји налазимо ретке примере оваквих битака. Док у бици код Кане налазимо само на тактичке потезе, дотле је Стаљинградска операција проткана стратeгиским, оперативним и тактичким елементима. Док се битка код Кане одиграва неколико сати, дотле битка код Стаљинграда бесни од августа 1942 до фебруара 1943 године. Док је окружење код Кане извршено на простору од око једног квадратног километра, дотле је стаљинградско окружење извршено на просторији од око 1600 квадратних километара. Док Ханибал није морао да води рачуна о осигурању окружења од дејства споља, дотле је у Стаљинградској операцији овај елемент у изванредно јакој мери утицао на сам ток битке, а у току читавог месеца децембра био предмет главне бриге совјетског командовања које је руководило битком код Стаљинграда. Раздобље од преко 2150 година између битке код Кане и битке код Стаљинграда међутим не можемо сматрати као вакуум у коме није ништа урађено на усавршавању идеје Канске битке, за њено прилагођавање условима новијих доба. Према томе не можемо се сложити са настојањима оних совјетских писаца који теже да прикажу да између Кане и Стаљинграда влада двехиљадугодишња празнина у погледу примене идеје уништавајуће битке. Тако, на пример, генерал-лајтнант Иванов у својем предавању одржаном у Москви 6 априла 1944 године под насловом „Опкољавање и уништење немачке групације у рејону Корсуњ — Шевченковски“ (скраћени стенограм објављен у књизи „Главне операције Црвене армије у Великом отаџбинском рату“) каже: „Од времена Кане прошло је много година, али никоме није успело да понови Ханибалов пример. Једино је Стаљинград потпуни и ненадмашиви образац уништења непријатеља путем опкољавања“. Слична тврђења износи и генерал-лајтнант Пенчевски у теориској обради окружавајућих битака у „Војној мисли“. Зашто су потребне ове историске неистине. Оне неће нимало увеличати историску победу под Стаљинградом, јер она сама својим збивањем, грандиозношћу и околностима под којима се одиграла претставља чињеницу која ће војној науци и вештини увек служити као пример коме се треба дивити, који

треба проучавати и коме треба следити. Јер, као што смо рекли, у бици није толико стало до идеје колико до извршења. Опкољавајући маневри које је извршила Црвена армија одиграли су се у савременим условима, у мноштву нових елемената. Но, и у оквиру тога, свака битка има и своју специфичност и оригиналност.

Досадање излагање јасно указује на потребу да се најпре детаљније упознамо са битком код Кане, а затим и са развојем идеје Канске битке — окружавајуће битке са уништењем кроз историју. Подробнија студија саме битке код Кане ствара основу за упоређење са операцијама за окружење доцнијих епоха и за извлачење одговарајућих поука.¹⁾

¹⁾ Приморски северноафрички град Картага (у пределу данашњег Туниса) имајући под својом контролом Сицилију, Сардинију, Корзику и Јужну Шпанију, владао је својом флотом Средоземним Морем и тиме претстављао јаког такмаца младој римској држави, која је била у пуном размаху развоја и ширења. Због тога је дошло до познатих пунских ратова који су трајали више од сто година. У Првом пунском рату, победом над картагинском морнарицом, Рим је остварио своју поморску доминацију, а Картагина је лишена европских посела, сем оних у Шпанији. Изгубивши у поморским окршајима већи део своје флоте, Картагина се могла ослањати једино на своје сувоземне снаге. Тако се у Картагини појавила тежња за повећањем посела у Шпанији. Ханибал, вођа картагинске војске и гувернер шпанске провинције проширио је картагинску контролу над Шпанијом све до реке Ебра јужно од Пиринеја. Овим је опет била угрожена римска доминација Средоземним Морем. Због тога је Ханибалово освајање града Сагинт 218 г. пре н. е., било повод да Рим објави рат Картагини. Ту почиње Други пунски рат у коме се одиграла и битка код Кане.

Ханибал је оценио да сукоб између Рима и Картага може решити у своју корист само ако разори Римску републику. То је могао постићи једино у срцу Римске републике — Јужној и Средњој Италији. Пошто је долазак у те пределе поморским путем био немогућ због губитка поморске превласти у Првом пунском рату, Ханибал у је преостало само сувоземни пут на коме су се, међутим, налазили планински масиви Пиринеја и Алпа, а између њих река Рона, као велике земљишне препреке. Међутим, долина Поа могла се заузети само изненадним упадом, тј. пре но што би Римљани успели да сачекају Картагињане на излазима из алпских теснаца. Због тога је био изванредно важан избор погодног момента за почетак кампање и брзина којом ће се преваљити пут из Шпаније у Италију. То је изискивало да војска буде ограниченог бројног стања и да на пут крене готово без снабдевачког транспорта. Пошто је проценио да би му Римљани могли супротставити довољне снаге и онемогућити стварање оперативске базе у долини Поа ако би стигао у Северну Италију у току лета, а с друге стране да мора прећи гребен Алпа пре пада првог снега, Ханибал је у почетку лета 218 године предузео свој историјски марш из Новог Картага (данашња Картагена — јужно од Валенције) са 50.000 пешака и 9.000 коњаника. Међутим, прешао је само реку Ебро и задржао се неколико месеци између ње и Пиринеја наводећи Римљане на помисао да је циљ његовог похода освајање северних шпанских провинција. Тек у почетку септембра изненадно је продижио марш са 25.000 пешака, 7.000 коњаника, 37 слонова и најјужнијим пртљагом, а затим усљедним кретањем прешао Пиринеје, у долини реке Роне разбио непријатељске одреде и прешао Алпе на којима је већ био почео да пада снег. У долини Поа стигао је са готово исцрпљеном војском од 20.000 пешака и 6.000 коњаника. У бици на реци Требији и на Тичину победио је римске легионе који су се налазили у тој области и на тај начин постигао свој оперативски циљ (предвиђен за 218 годину), тј. створио је оперативску основицу за даљи поход на Средњу и Јужну Италију.

У идућој години Ханибал је приступио извршењу своје идеје. У своме походу на југ разбио је римску војску код Тразименског Језера. Дејствујући даље ка

У пролеће 216 године Ханибал је успео да навуче римску војску у Апулију, да јој препадом преотме једну важну базу за снабдевање и да је 2 августа принуди да прими битку код Кане, под следећим околностима:

Бројни однос		Тешких пешака	Лаких пешака	Коњаника	Свега
Римљана	На бојишту	55.000	8.000	6.000	69.000
	Помоћни задаци	2.600	7.400	—	10.000
	Укупно	57.600	15.400	6.000	79.000
Картагињана	На бојишту	32.000	8.000	10.000	50.000
Римљана према Картагињанима	На бојишту	1,72 : 1	1 : 1	1 : 1,66	1,38 : 1
	Укупни однос	1,8 : 1	1,92 : 1	1 : 1,66	1.58 : 1

Шема 1 — Бројни однос снага

Из бројног односа снага (шема 1) види се:

— да су Римљани имали изразиту надмоћ, готово 2 : 1, у тешкој пешадији (која је у тадање доба претстављала главну ударну снагу војске);

— да су снаге у лакој пешадији на бојишту биле подједнаке;

— да је Ханибалова коњица била знатно надмоћнија над римском коњицом;

— да је укупан однос снага био 3 : 2 у корист Римљана, и

— да Римљани нису привукли на бојиште око $\frac{1}{8}$ својих снага, већ их оставили за осигуравање логора и друге помоћне задатке (противно начелу које се искристалисало у новије доба, према коме на бојиште треба привући и последњи батаљон).

Половину римске војске, тј. осам легија сачињавали су римски слободни грађани, највећим делом сељаци, регрутовани по закону о војној обавези, прожети патриотизмом, демократским инстинктом и осталим врлинама које карактеришу тадањег грађанина римске републике, дакле особинама, које су у доцнијим периодима историје карактерисале војнике ратова за независност Северне Америке и Француске револуције. Другу половину римске војске сачињавале су јединице сродних или потчињених племена, која су, иако називана савезницима, имала подређену — сатрапску улогу и била обавезна да Римљанима за њихове ратове стављају на расположење контингенте трупа.

Југу, обилази Рим и стиже дуж обале Јадранског Мора у јужноиталијанске провинције, које су за њега имале велики стратешки значај, јер су стварале могућност поновног освајања Сицилије, ослобођења средоземног поморског пута, као и добијања извесног наслона на отаџбину. Међутим, његова војска у Јужној Италији била је у тешком положају због заразних болести, а новообразована римска војска Фабија Максима избегавала је сваку борбу, коју је Ханибал тражио. Тако ни 217 година није донела жељено решење.

Природно је да ове јединице нису биле истог квалитета са јединицама из поменутих легија, али у чврстом оквиру Римљана то није могло сувише негативно утицати на општи квалитет јединица. Као појединци Римљани су били храбри и изврсни војници, али су у погледу тактике и извежбаности знатно заостајали за језгром Ханибалове војске.

Картагинска војска била је најамничка, јер је тај систем попуне више одговарао картагинским трговцима. Војска је била одлично извежбана, али је њена попуна била много тежа него римске војске зато што није имала довољан број слободних грађана за попуну. То је и био узрок што Картагина није могла да издржи дуготрајне ратове, и што је, упркос Ханибалових победа у биткама, изгубила рат. Треба истаћи да је био разнороднији састав у Ханибаловој него у римској војсци. Елиту Ханибалове војске претставља тешка африканска пешадија (12.000 људи) и коњица (6.000 бораца) који по својој вредности, нарочито у погледу способности маневровања, далеко надмашују римску војску. Међутим, овај део сачињава само нешто више од $\frac{2}{5}$ укупног бројног стања војске. Лака коњица вазалног нумидског краља (4.000 људи) и ибериска и галска пешадија (20.000 људи) по својој борбеној вредности свакако су биле слабијег квалитета него Римљани. Међутим, Ханибалова личност, његова снажна воља, његове војничке врлине и вера у успех акције која је потекла из његових дотадањих ратних подвига, што је за најамничке елементе можда најважније, давали су потребну кохезију тако разнородним елементима. Та вера картагинских бораца у вештину и ратну срећу свога војсковође претставља противтежу патриотизму римског војника који недостаје ратнику најамнику.

Ханибалова пешадија била је донекле слабије опремљена. Војници су делом носили римско оружје и опрему коју су освојили у претходним биткама. Његова галска и ибериска пешадија није имала оклопа.

Римски републикански поредак са демократским тежњама тадањег доба условљавао је двостарешински систем командовања. Војском су командовала по два конзула бирана сваке године, који су се мењали у руководству сваког дана. Слично измењивање у командовању било је и на нижим руководним степенима. Овакав систем командовања штитио је Републику од диктаторских тежњи војсковођа, али није обезбеђивао одговарајуће јединство мисли и погледа, нити је могао изградити војсковође. Сваки нови конзул претстављао је новајлију, такорећи почетника за тако високу функцију. Ако се томе дода да је и римски сенат могао имати утицаја не само на вођење рата, већ и на оперативна дејства, онда се може наслутити сва спутаност војсковође при доношењу судбоносних одлука. Павле Емилије, који је претходног дана командовао римском војском, није се слагао да се тога фаталног дана прими битка, као што је то одлучио Теренције Варон, који је 2 августа примио руководство. Таково руководство свакако није претстављало еквивалентну вредност брижљиво изграђеном командном саставу картагинске професионалне војске који је био оспособљен да сигурно води јединице у ратним походима уопште, а нарочито на бојишту. Цела картагинска војска била је низ година у рукама Ханибала, искусног војсковође, кога су војници обожавали и у кога су имали безгранично поверење, јер их је водио из победе у победу. Наследивши од свог оца Хамилкара, такође картагинског војсковође, многе ратничке особине, он се још од своје 23 године бори у редовима картагинске

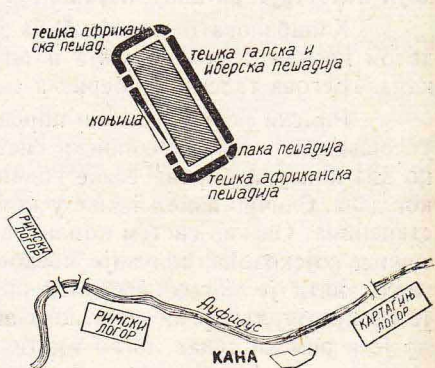
војске у Шпанији. Одликовао се изванредном храброшћу, образовањем и промишљивошћу, тако, да га је у његовој 26 години картагинска војска у Шпанији изабрала за свог руководиоца. Насупрот римским војсковођама тога времена, Ханибал, налазећи се у Италији, далеко од своје отаџбине, могао је да буде неограничени господар ситуације у спровођењу својих идеја на бојном пољу.¹⁾

Ханибалова војска, иако бројно слабија, због бољег командног састава, боље извежбаности и маневарске способности тешке африканске пешадије, надмоћности и бољег квалитета коњице, боље покретљивости, еластичности и моћи маневровања војске уопште, била је не само равноправан фактор на бојишту, већ и тактички надмоћнија од римске конзулске војске. Ханибал је ово осећао још у Шпанији. Та самоувереност била је она покретачка снага која му је дала смелост за далеки марш из Шпаније, да у срцу римске државе потражи решење спора, да без ослоња на своју отаџбину води рат против растуће римске државе и да прими битку са бројно јачим непријатељем.

Место, где се битка одиграла налази се на левој обали реке Ауфидус (данашњи Офанто), недалеко од места Кане, у близини садашњег града Каноса, који се налази око 70 км северозападно од места Бари, а око 20 км од обале Јадранског Мора (шема 2).

Шема бр. 2 — Битка код Кане 2. VIII. 216 пре н. е. (Распоред за битку)

Шема бр. 3 — Битка код Кане 2. VIII. 216 пре н. е. (Окружење)

Логор Ханибалове војске налазио се јужно од реке Ауфидус, источно од Кане, а Римљани су били у два логора на десној и левој обали поменуте реке западно од Кане.

¹⁾ Римски историчар Ливије пише о Ханибалу: „Није било тог посла на коме би он присуствовао телом или пао духом. И зној и мраз је подносио са истом издржљивошћу и често се могло видети како он, замotan у војнички огртач, спава међу војницима, који чувају око њега стражу. И као коњаник и као пешак, Ханибал је сваког остављао далеко за собом; први је јурио у бој, а последњи после битке напуштао бојиште“.

Бојиште на коме се одиграла битка је равничасто, без препрека, и погодно за примену борбеног поретка у виду фаланге као и за коњичко дејство.

Основу борбеног поретка тадањег доба чинила је фаланга примљена од Грка. То је био борбени строј намењен за удар хладним оружјем који се састојао из неколико врста постављених непосредно једна иза друге. Сиљина удара фаланге постизана је повећањем њене дубине. Она је била без маневарске способности и могла је дејствовати само оним правцем куда је била усмерена. Такав строј је претстављао основу борбеног поретка и за битку код Кане с тим, што су противничке вође тежиле, да отклоне слабости и искористе преимућства фаланге према својој замисли комбинујући је са извесним другим, дотада познатим и новим елементима.

Римљани су донекле усавршили грчку фалангу дајући јој извесну еластичност у покрету тиме што је била састављена из три узастопна реда манипула (хастати, принципи и тријари) од 120 људи (са двадесет војника по фронту, а шест по дубини), које су се кретале на већем или мањем отстојању и растојању (манипуларна фаланга). У бици на равничастом земљишту растојања и отстојања су се знатно смањивала тако да је цео борбени поредак добијао форму правоугаоне монолитне масе. По правилу, римска фаланга је имала прва два борбена реда са укупно 4.000 бораца по фронту и 12 бораца по дубини, а трећи борбени ред (тријари) кретао се у 160 по фронту равномерно подељених колона по 60 бораца, свака колона са шест узастопних врста по 10 људи.

Теренције Варон отступа од горе поменутих норми тежећи да својој основној ударној сили — тешкој пешадији — даде још већу снагу. Због тога скраћује фронт, да би на рачун истога повећао дубину. (По подацима извесних писаца фронт је скраћен на једну пловоину (1.600—2.000 м), да би се дубина повећала од 18 на 36 реди. По другим подацима фронт је скраћен чак на једну четвртину, тј. на око 800 м, да би се дубина повећала од 18 на 72 реда). Скраћивањем фронта олакшало је кретање и одржавање равнања. Испред фаланге распоређена је лака пешадија која је заметала борбу. Своју коњицу Варон распоређује на оба крила у две подједнаке групе (по 3.000 коњаника).

Због мање вредности римске коњице постојала је опасност по крила и бокове њиховог борбеног поретка, а повећањем дубине, односно бокова, опасност је још више повећана. Та се осетљивост, свакако, није могла отстранити ни тиме што су оба конзула стала на крила — Теренције Варон на десно, а његов друг Павле Емилије на лево. Центром, који је имао да изврши главни удар, командовао је проконзул Сервилије.

Према томе, код Римљана све је било учињено, да се повећа ударна сила борбеног поретка, али у њему није дошла до изражаја нека идеја маневара, као на пример код грчког војсковође Еламинонде у бици код Леуктре. За отклањање опасности по крила и бокове ништа није предузето. Повећањем дубине борбеног поретка опасност је само појачана, иако се могла отклонити наткриљивањем непријатеља, јер се располагало знатном бројном надмоћношћу за проширење фронта.

Из оваквог распореда јасно се назире идеја битке: **силним ударом дубоке фаланге разбити слабу пешадију непријатеља, пре но што би могла да дође до изражаја његова надмоћнија коњица, и набацити целу војску на обалу**

Јадранског Мора. Римљани су учавали значај непријатељске коњице, јер су имали искуства из три претрпљена пораза у току овога рата. Због њене надмоћности Павле Емилије избегавао је битку претходног дана, а и овог дана био је прогив ангажовања битке. Међутим, оваква идеја одговарала је тадашњем степену развоја ратне вештине, као и степену извежбаности римске војске. Познато је да слабије извежбане војске не могу дејствовати у сложеним борбеним порецима и на великим фронтovima. У распореду и идеји не видимо ништа ново — све је то било већ дотле познато. Појачање дубине фаланге већ су примењивали Грци и Македонци.

Код Картагињана може се уочити сасвим друкчије стање. Огромној ударној маси римске фаланге од 55.000 људи Ханибал супротставља само својих 20.000 Ибераца и Галаца развијених у фалангу чија дубина износи свега 12 реди. Она је дакле три пута плића него римска, а образују је Ханибалови најслабији борци. Али, и овако слаба, имала је да издржи удар. Она је могла да се повлачи и да се повија уназад, али није смела да дозволи пробој као например у првој бици у Италији на реци Требији. Да би овом делу борбеног поретка дао потребну издржљивост, жилавост и кохезију Ханибал, са својим братом Магом, лично стаје у њене редове и на тај начин, поред општег руководства битком, преузима и непосредну команду над центром. Пред фалангом су лаки пешаци као и код Римљана. Целокупну тешку коњицу (6.000 људи) Ханибал ставља на лево крило под Хаздрубалом, а лаку нумиђанску коњицу под Махарбалом на десно крило. На тај начин, на левом крилу Ханибал ствара изразиту надмоћност коњице која се не испољава само у двојструкој бројној јачини, већ и у знатно бољем квалитету. Али, оно што је ново и до тада непознато у борбеном поретку, јесте распоред елитне африканске пешадије, постављене позади десног и левог крила у две подједнаке групе по 6.000 бораца, и коњицом вешто заклоњене.

После Епаминондиног косог поретка са тежиштем на једном крилу, овде се први пут уочава тежиште на оба крила. Но, оваква снага на крилима, под условима опште бројне подређености, могла се створити само по цену крајње могућег слабљења фаланге, тј. мером коју могу да предузму само одлучни и чврстог карактера команданти. Међутим, ова мера садржала је и потребну еластичност, јер су се крилне групе могле употребити за удар на непријатељске бокове, а на случај крајње нужде и за подршку саме фаланге. Овакав распоред одаје и прву идеју резерве у коју се ставља елита војске, као што је доцније Наполеонов гардиски корпус, почев од Аустерлица па надаље, или пруски гардиски корпус на левом обухватном крилу код Меца, односно на десном обухватном крилу код Седана, у познатим окружавајућим биткама. Ханибал, истина, предвиђа да ће му вазални Иберци и Галци претрпети највеће губитке, али је то морао чинити ако је хтео да очува језгро своје војске које није могао попуњавати (пошто се налазио далеко од отаџбине и што се тако извежбан и искусан инструменат не може створити за кратко време).

Према томе, за битку код Кане Ханибал је створио следећу идеју: својом надмоћнијом коњицом разбити и протерати римску коњицу, фалангом задржати удар римске ударне масе, својим крилним ударним групама напасти Римљане у бок, а коњицом у позадину, на тај начин извршити окружење, а затим приступити уништењу противника.

Извесни писци износе да Ханибалова фаланга није наступала у правој линији, већ у виду лука испуценог према непријатељу, односно да је фаланга отпочела покрет по деловима, почев од центра идући ка крилима, са циљем да испуцани центар привуче на себе римске легионе, да их још више збије и тиме олакша опкољавање и да центру даде више еластичности и маневарског простора при његовом повијању уназад услед надмоћнијег непријатељског притиска. Други писци сматрају да ово не треба узимати као неку планску меру, већ као случајност, односно природну појаву која се дешава при кретању поредака у дугачким линијама. Но, било једно или друго, можемо констатовати да је ова испуцаност имала извесног утицаја на ток битке и да је свакако повољно деловала на њен коначни исход.

Чињеница, да је битачни распоред непуних 20 км иза својих леђа имао обалу Јадранског Мора још више истиче одлучност и самоувереност Ханибала у победоносни исход битке, особине толико потребне војсковођи у тако судбоносном моменту као што је био тога дана.

Ток битке. Уводне борбе отпочела је лака пешадија распоређена пред фронтом једне и друге фаланге. По извесним подацима прво је кренула у напад Ханибалова фаланга и његова коњица. Хаздрубалова левокрилна коњичка група убрзо је савладала слабију коњицу на непријатељском десном крилу. Пошто јој је нанела велике губитке, њени остаци набачени су на реку Ауфидус или натерани на бегство. Међутим, Хаздрубал се не упушта у гоњење римске коњице, већ брзим темпом обилази борбени поредак из позадине и с леђа напада левокрилну коњичку групу, која је с фронта везана у борби са нумиђанском лаком коњицом. Пошто је убрзо разбијена и ова коњичка група, Хаздрубал се баца на леђа римске фаланге. У међувремену судариле су се и фаланге — главне снаге обеју војсака. Под силином римског удара, као и због лошијег наоружања и слабије извежбаности у блиској борби, Ханибалова ибериска и галска пешадија попуштају и постепено — под борбом — отступају. Наступају критични моменти — опасност пробоја. Али центром руководи Ханибал. Његово присуство даје борцима снагу и упркос великим губитака издржавају притисак. Ускоро затим почиње да се осећа и растерећење због напада коњице која јуриша на леђа фаланге. Тријариске манипуле принуђене су да се окрећу да би примиле борбу са нападајућом коњицом. Али, наступање Римљана коначно је заустављено тек онда када су се на боковима појавили крилни ешелони елитне африканске пешадије, који су били у прво време задржани, тј. до погодног момента за ангажовање. Противу њих окрећу фронт бочне манипуле борбеног поретка.

Поставља се веома важно питање: када су ове крилне групе кренуле у напад? На ово питање описи битке, који постоје из тога доба, не дају сигуран одговор. То је велики недостатак, јер се вештина војсковође управо и огледа у правилном избору тога, готово отсудног момента у једној бици. Може бити да су крилне групе кренуле тек онда када је било сигурно да ће центар издржати удар пробојне масе и када је било јасно да се крилне групе неће морати да употребе за појачање центра. Може бити да су крилне групе задржане само дотле док је ибериско-галска фаланга фронталном борбом везала противника, тј. да су крилне групе кренуле пре но што је могла наступити криза у центру, јер је баш бочно дејство отстрањивало опасност да та криза дође до врхунца. Ето, то су моменти са којима ће се војни руководиоци су-

сретати и у данашњој борби. Правилно бирање момента употребе оваквих и сличних групација претставља важну особину право команданта са јасним погледом и изоштреним рефлексом.

По подацима неких историчара лаки стрелци повучени су позади фаланге, да би појачали њену отпорну снагу, а по другима, употребљени су за попуњавање окружавајућег обруча. Могло је да буде и то, да су у првом моменту стварно повучени позади фаланге, а да су доцније, када опасност од пробоја више није постојала, пребачени на крила и у позадину.

Напоследку, Римљани све више збијени у поредак који има облик правоугаоника воде борбу у све стране (шема 3): Они беспомоћно и скоро без могућности одбране очекују смрт. Ханибал облеће крваво поприште боја које је личило више на кланицу него на бојиште. Његови војници, већ уморни од кланја, посустају и заробљавају последњих три хиљаде римских војника. На веома уском простору згомилана су читава брда од 48.000 лешева палих Римљана, међу којима и Павле Емилије, Сервилеје, 21 трибун и 80 сенатора. Теренције Варон, руководица битке, са извесним бројем коњаника, тешко наоружаних пешака и већином лаке пешадије, успео је да се извуче и да умакне са тог судбоносног места. У селу Кани и у оба логора пало је још на хиљаде Римљана у руке победиоца.

Ханибал је изгубио око 6.000 људи највећим делом Галаца и Ибераца.

*

То је била прва уништавајућа битка. Она задивљује и савременике нарочито због тога што је, противно свим теоријама које су се искристалисале у доцнијим временским периодима, тучена и добијена од бројно слабије војске. Клаузевиц је на пример говорио: „Концентрично дејство противу непријатеља не препоручује се слабијему“. Наполеон је саветовао: „Слабији не сме једновремено да врши обухват са оба крила“. Данас чујемо: „За успешно извршење окружења и уништења непријатеља потребан је однос снага 3 : 1“. Међутим, иако слабији, Ханибал је противно свим овим правилима дејствовао концентрично, не само обухватом оба крила, већ и обиласком и нападом из позадине на скоро двоструко јачег непријатеља.

Ми, наравно, не смемо заборавити да број не чини све. Вредност једне војске може се ценити само ако се узму у обзир и остали елементи, нарочито квалитет војске и способност војсковође. Према томе, и бројно слабија војска, а квалитативно боља и боље вођена, може да се појави на бојном пољу као тактички јача. Друго је питање стратешке надмоћи која претставља посебну категорију. Ова је и у Другом пунском рату имала посебно место. У том погледу Картагињани су били у подређеном положају.

У окружавајућој бици, коју смо приказали, лако покретљива маневарска група — коњица свакако је заузимала једно од најважнијих места. Разбијање непријатељских крила и њен напад на леђа фаланге такође претставља један од најважнијих момената битке, али не пресудан и једини. Без удара крилних ешелона — тешке африканске пешадије — на бокове римске фаланге свакако се не би могло постићи уништење непријатеља, а можда ни фаланга не би могла издржати притисак римске масе. Најзад, и дејство коњице, као и крилних група, остало би беспредметно да је попустила фаланга.

Према томе, само уско садејство родова и свих делова борбеног поретка омогућило је победу код Кане.

Битка код Кане, која се одиграла у тактичким оквирима, састоји се из две фазе: тактичког **окружења** и **уништења**. Ово треба имати у виду нарочито када се врши њено упоређење са савременим биткама окружења.¹⁾

Развој идеје битке код Кане

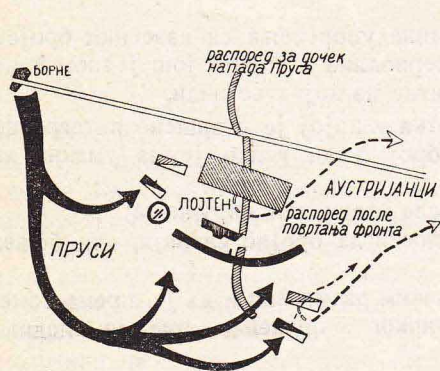
Величина маса које учествују у бици, наоружање и начин борбе потпуно су се променили у току две хиљаде година. Упркос томе, основе за вођење битке ипак су остале исте. Уништавајућа битка и данас може да буде спроведена у својој суштини по истом основном плану како је тучена од Ханибала. У тој бици главни циљ дејства није био фронт нити крила непријатеља; суштина плана битке треба да буде удар на бокове, комбинован ударом брзопокретних јединица на позадину. С обзиром на то треба да се изврши и распоред за битку, а нарочито распоред резерви. Успех ће бити утолико сигурнији уколико је непријатељски распоред дубљи, уколико су његове резерве нагомиланије, односно уколико је већи број бораца, који се налази ван активног дејства на фронту. Ханибал је имао срећу што је за противника имао Теренција Варона који је своју надмоћ паралисао сувише дубоким распоредом од 36 редова.

Да бисмо могли вршити бар површна упоређења са извесним бројем битака које су се одиграле у доцнијим периодима историје још једном ћемо истаћи основне карактеристике Канске битке из којих се види:

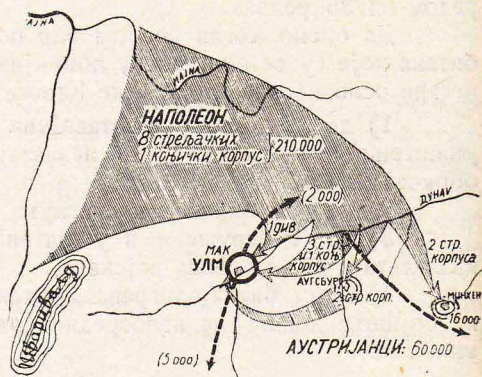
- 1) да је то била **уништавајућа битка** у којој је извршено интегрално уништење противника (само незнатан број људи успео је да умакне из обруча);
- 2) да је уништење постигнуто после извршеног **окружења**;
- 3) да је окружење и уништење постигла **бројно слабија**, али бољег квалитета и боље вођена војска и
- 4) да се битка одигравала у **тактичким размерама** и да је, према томе, на бојишту дошло до непосредног **тактичког окружења** коме је следило уништење.

¹⁾ Битка код Кане није донела победиоцу оне користи које би се можда очекивале. Истина, Ханибал је постао господар Јужне Италије и Сицилије и тиме постигао извесно растеређење на поморским путевима у Средоземном Мору, а то је било важно за трговину Картаге. Темељи римске државе међутим нису уздрмани и република није клонула. Њена новоформирана војска избегавала је сваки сукоб у отвореном пољу. Можда би заузимање Рима донело одлуку у корист Картаге, али су за такав подухват Ханибалове снаге биле сувише слабе и технички недовољно опремљене, јер му помоћ из отаџбине није упућивана. Римска република постепено се опорављала и почела да потискује Ханибалове делове у правцу југа. Она преноси тежиште своје противакције најпре у Шпанију, а доцније и непосредно у Африку, тако да се Ханибал 203 године, тј. после петнаест година борбе у Италији, морао вратити у Африку. Пошто је нумиђанска коњица, која је некад ратовала на страни Ханибала, прешла на страну Римљана, Сципион је успео да победи Ханибала код Заме 202 године. Битка се одиграла по идеји веома сличној оној код Кане. Римски војсковођа Публије Корнелије Сципион успео је да прозре тајну свог великог противника Ханибала. То је донело и коначну одлуку у рату. То нам показује да једна или више добивених битака, па биле оне и уништавајуће, још не одлучују рат, ако те битке не претворе тактичко преимућство у стратeгиску надмоћ.

У преднаполеоновско доба са гледишта маневарских идеја у биткама нарочито су интересантни ратови аустро-руске коалиције противу Пруске. У тим ратовима немачка литература нарочито уздиже Фридрихове војсковођске особине, а маршал Шлифен у својој студији канскога проблема (књига „Снагас“) даје видно место тим ратовима. Међутим, ако погледамо битке које су се тада одиграле, видећемо да се ни једна не може уврстити у ред Канске битке. Истина, основна је црта тих битака да су Пруси у њима побеђивали малобројнијом снагом, али су били и побеђивани. Но, њихове победе ни мало не личе на Ханибалов подвиг. Победе су махом изборене ударом на крило или бок непријатељског борбеног поретка. Свуда се осећа тежња Пруса да се још пре судара домогну противничког бока или позадине, да га по могућству набаци на непролазну препреку и да га затим униште, обухватом једног или оба крила. За разлику од Ханибала у то доба обилазак се врши у непосредној близини бојишта, а не на самом бојишту, а сам обилазак траје неколико сати. Ту се испољава тежња да се обилажењем непријатељског фронта и развојем сопствених снага према боку непријатељ стави у положај Теренција Варона. Као узани римљански фронт ту се појављује непријатељски бок, а као дубина фаланге противнички фронт. Типичан пример за то претставља Лојтенска битка (шема 4). Ако се ова битка посматра кроз при-

Шема бр. 4 — Лојтенска битка
(5. VIII. 1757)

Шема бр. 5 — Улмски маневар окружења
(1859)

зму канске победе, онда је у њој карактеристично само то што је победа изборена са односом снага 35.000 : 65.000, односно 1 : 2 у корист побеђених Аустријанаца. Али битка, нити је била уништавајућа, нити је била изведена са окружењем. Нападнуто је непријатељско лево крило с бока и набачено на центар, али је непријатељ успео да окрене фронт за 90°. Том приликом била је ненамерно створена дубина борбеног поретка од око 40 бораца, дакле поредак врло сличан оном код Кане. Узани, а дубоки борбени поредак Аустријанаца нападао је нешто шири поредак Пруса са недовољно јаким коњицом на крилима са тежњом да обухвати противника. Недостајале су међутим две крилне ударне групе Ханибалове пешадије. Аустријанци су морали ипак напустити бојно поље гоњени Прусима, којом приликом су изгубили велики део своје снаге.

У **Наполеоновим ратовима** такође се осећа тежња да се снаге унапред усмере на бок и позадину непријатеља, али се Наполеон готово свуда појављивао са надмоћнијим снагама и самим тим постизао сигурност операције, а да у већој мери није морао водити рачуна о елементу изненађења. Уосталом, изненађење се могло тешко остварити због употребе већих маса које су се кретале ка бојишту. Обиласци се више нису вршили на самом бојишту, нити у његовој близини, већ на знатно већој просторији, а трајали су данима и недељама. Битачни маневар се према томе преноси **из домена тактике у домен оператике**. Концентрација снага не врши се на бојишту, већ на његовим приступима да би се избегао ризик почесног тучења. Више се тежи да се непријатељ уништи гоњењем него окружењем. Због тога се Наполеон сматра као мајстор за уништење непријатеља гоњењем. Међутим, не искључује се ни окружавајући вид битке. Улмски маневар Наполеонове војске 1805 године најбољи је пример такве операције иако је до истог дошло више због неразумљиве инертности и неодлучности противника, него због жеље Наполеона да се такав маневар изведе. Нашао се дакле нови Теренције Варон.

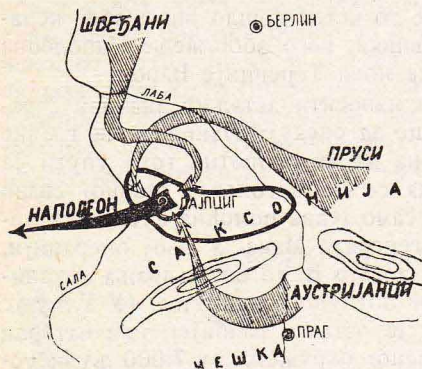
Нећемо проучавати ову операцију и износили детаљну анализу стратешке ситуације која је навела Аустријанце да очекују Наполеонове главне снаге у Италији и што је навело Наполеона да их супротно томе упути са Рајне у Подунавски басен. Чињеница је да се Наполеоновој главној снази од 210.000 људи код Улма супротстављала само једна помоћна аустриска армија од свега 60.000 људи, под командом генерала Мака. У овој операцији, чија је идеја маневра показана на шеми 5, дошло је до опкољавања и капитулације Аустријанаца, али не и до њиховог потпуног уништења. (У Улму је заробљено свега 23.000 Аустријанаца, док је остатак разбијен или натеран у бегство у претходним борбама пре извршеног окружења, а 7.000 људи успело је да умакне услед недовољно енергичног затварања обруча).

У овој операцији не видимо типично дејство коњице и крилних ударних групација као код Кане, а то није било ни потребно због свеопште надмоћности Наполеонове војске на бојишту. Међутим, у њој се назире нешто ново, особито карактеристично за савремене битке у окружењу. То је проблем оперативног осигурања. За време извођења улмског маневра, ка Бечу је наступао Кутузов са руском војском у помоћ своме аустриском савезнику. Због тога је Наполеон ка Минхену упутио три корпуса да затворе пут Русима, два корпуса за прво време оставио у централном положају, код Аугсбурга, а остатак снага од три корпуса са коњицом упутио у леђа Маку код Улма. Кад је увидео да нема опасности од руског наступања, привукао је корпусе од Аугсбурга у циљу извршења опкољавања. Према томе, за разлику од савремених операција окружења, снаге намењене за оперативно осигурање не воде борбу, већ служе само као заштита од могућег угрожавања од стране непријатеља.

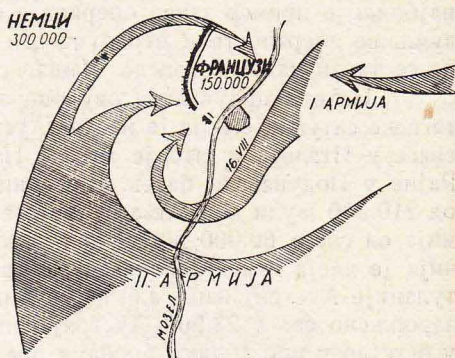
Улмски маневар је само бледа слика Кане. Он је извођен са троstrуко надмоћнијим снагама, а у окружењу се предало нешто више од трећине непријатељске војске. Но, и поред тога, он је унео у развој војне науке нешто ново, тј. пренео маневар из области тактике у домен оператике, као што смо то раније већ напоменули.

Иако Наполеонов поход на Русију 1812 године претставља прекретницу у овим ратовима (јер је његова армија уништена гоњењем), ипак је,

са гледишта уништавајуће битке са окружењем, неопходно поменути операције 1813 и 1815 године у којима је при решавању овога проблема опет дошло нешто ново. То је уствари било концентрично наступање армија које су из разних правца долазиле противу Наполеона (који се налазио у централном положају у бројној подређености) и сједињавање тих армија на самом бојишту у виду кружнога обруча. Такве акције постепено су доводиле до оперативног, а затим и до тактичког окружавања. Истина, та окружавања била су веома лабава и извођена недовољно енергично тако да је окружени Наполеон углавном успео да се извуче из обруча код Лајпцига 1813 (шема 6) и Ватерлоа 1815 године, као и Бенедек код Садове (Кралове Храдеца) у Аустро-пруском рату 1866 године. (Операцију сличнога типа Немци су неуспешно применили према НОВ у Петој офанзиви).

Шема бр. 6 — Окружење код Лајпцига (1813)

Шема бр. 7 — Окружење код Меца. Ситуација 19. VIII 1870

Према томе, ове битке се у суштини много разликују од класичне Канске битке, иако су јој сличне по форми. Пре свега оне нису довеле до уништења, а извођене су са надмоћнијим снагама према окруженоме.

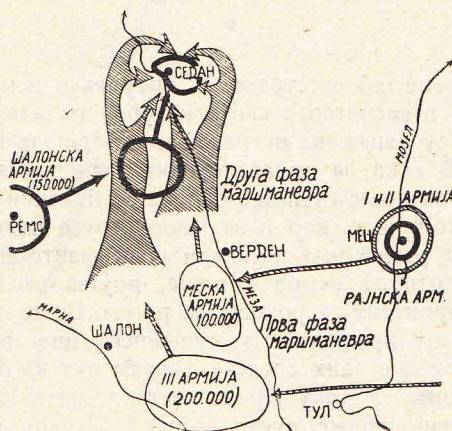
У Француско-пруском рату (1870/71 године) изведене су две операције у којима је дошло до капитулације окружених групација. Те операције су успешно изведене због тога што се благовремено приступило изучавању искустава из ратова Наполеоновог доба и њиховом теориском уопштавању, што су немачке снаге брзо расле и што се на њиховом челу налазила позната личност Молткеа, а с друге стране због спорости и неодлучности француског командовања, слабе спреме француске војске и трулости државе.

После изгубљених борби на граници, Французи се налазе у повлачењу. У току ових покрета Прва немачка армија, противно издатим заповестима, а по иницијативи једног команданта бригаде (Голц), случајно ступа у борбу и везује за себе армију маршала Базена која је отпочела отступање преко Меца за Верден. После тога Друга, а затим и Прва немачка армија отпочињу обилазак Меца са југа, а потом поврћу на север, а затим на исток. То најпре доводи до оперативног опкољавања, затим до битке са обрнутим фронтима

и најзад до тактичког опкољавања француске Рајнске армије у тврђави Мец. У овој операцији, која је трајала 11 дана (7—18 августа) окружено је око 150.000 Француза који су, затворени у тврђавском појасу, месецима везивали за себе око 200.000 Немаца (види шему 7).

Окружење у овој операцији није изведено као у бици код Кане. Овде једна цела армија удара на бок и позадину противника. Уништење није постигнуто нити је покушано. Французи су капитулирали пошто су увидели да им је даљи отпор, с обзиром на целокупну ситуацију, постао беспредметан.

И ова битка, која је извођена са знатно надмоћнијим снагама, тј. са односом 2 : 1, интересантна је у погледу оперативног осигурања, јер француски утицај на окружење споља није остао само претња, као код Улма, већ је стварно почео да угрожава окружење.

Шема бр. 8 — Седанска операција
окужења (22. VIII. — 2. IX)

После изгубљених граничних борби у Алзасу француска армија маршала Мак Махона повлачила се ка Шалонском логору. Тамо је на брзу руку попуњена новим снагама и достигла јачину око 150.000 људи. Пошто су очекивали да ће ова армија бити употребљена за заштиту угроженог Париза, Немци су упутили противу ње своју Трећу новоформирану Меску армију са задатком да јој спрече покрет ка Паризу и да је набаци у правцу севера — на белгиску границу. У том циљу организовали су марш-маневар са истуреним левокрилним корпусима Треће армије. Међутим, француско командовање наредило је својој новој армији да хита на север у циљу сједињења са армијом маршала Базена који је са своје стране требао да предузме противнапад из унутрашњости обруча који се тада све више стекао. Према томе, ова одлука ишла је у свему на руку наступањима Немаца. Они су само променили дотадањи правац кретања (од истока ка западу) на правац југ-север са истакнутим деснокрилним корпусима у циљу спречавања евентуалног дејства са правца Меца. Тако је постепено дошло до окружења и Шалонске армије код Седана (шема 8) и њене капитулације на отвореном пољу (капи-

тулирало је око 118.000 људи, међу којима се налазио и француски цар Наполеон III).

Немци би хтели да прикажу ову битку као праву битку код Кане. Али, и на први поглед може се уочити да између њих постоји битна разлика у односу снага — 300.000 : 150.000, тј. 2 : 1. Интересантно је сем тога да у тим биткама не видимо неку замашнију акцију за пробој из обруча. Тада се само окружење сматрало као знак за обустављање борбе и за капитулацију. Колико је то велика разлика у односима на савремене битке и борбе у окружењу!

Карактеристично је да у тадањим обухватним операцијама коњица није заузимала онако важну улогу као за време Наполеона у операцијама сличне врсте, иако је Молтке тежио, да јој даде ову улогу. (Савремено ватрено наоружање није дозвољавало да она одигра улогу Ханибалове тешке коњице).

*

Немачки генералштаб свестрано је проучавао искуства стечена у ратовима 18 и 19 века и васпитавао своје кадрове на идеји Канске битке. На томе пољу нарочито су запажена истраживања маршала Шлифена који је на прекретници 19 и 20 века заузимао положај начелника немачког генералштаба. Његове идеје служиле су и као основа за немачки почетни операциски план у Првом светском рату, као и за многе друге планове тога рата. Међутим, тада су се на ратиштима појавили нови фактори: све већа механизација рата, скоро потпуна немоћ коњице, појава ваздухопловства, а пре свега непрекидност фронтва са рововским ратом. Више није било слободних бокова и позадине који претстављају суштински циљ окружавајуће операције, а није било одговарајућих средстава да се пут на бокове и у позадину отвори пробојем фронта. У току Првог светског рата Немци су извели две битке типа Кане против царске руске војске — једну на граници Источне Пруске код Таненберга у августу 1914, а другу код Августова фебруара 1915 године. (Иако су Руси изгубили обе ове битке, никако се не може занемарити њихов опроман значај за Савезнике, јер је Немачка врховна команда била принуђена да у најотсуднијим моментима операција које су довеле до битке на Марни пребаци део снага на исток). На Источном фронту у то време још није било чврсто повезаних линија нити рововскога система, а према Немцима су стајале споре царске руске армије са командним кадром коме се, вероватно са правом, приписује издајничка улога.

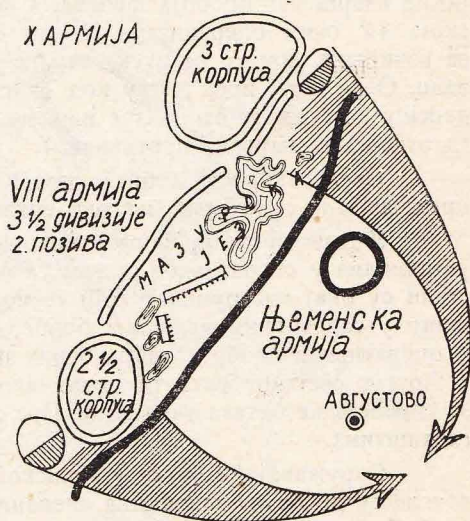
Суштина битке код Таненберга (шема 9) огледа се у следећем: према Источној Прусској наступала су руска Њеменска армија од 250.000 северно од немачке утврђене зоне Мазурских Језера и руска Наревска армија од 200.000 бораца југозападно од ове зоне. Према њима налазила се немачка Осма армија од око 200.000 људи и то са главном снагом према северној — Њеменској армији, а једним корпусом и неколико бригада другог позива према Наревској армији. После неуспешних граничних борби главне снаге немачке Осме армије отступале су ка западу остављајући према Њеменској армији само слаб застор једне коњичке дивизије. Ова дивизија имала је улогу оперативног осигурања, које би било довољно само ако би Рененкампове Њеменска армија остала пасивна и непокретна. Прост покрет Њеменске армије у напред онемогућио би немачки план битке. За то време помоћне снаге Осме

армије водиле су фронталну борбу са Наревском армијом. Десну групу за удар на леви руски бок сачињавао је један корпус који је железницом превезен из северне групе, а леву ударну групу за дејство на десни руски бок и позадину сачињавала су два корпуса који су такође скинути са Њеменског фронта и маршевима упућени за извршење новог задатка. У операцији која је трајала 7 дана Руси су имали 70.000 рањених и погинулих и 100.000 заробљених, док је 70.000 људи измакло уништењу.

Ако ову битку упоређујемо са битком код Кане, онда ћемо видети да је и она добијена слабијим снагама, али уништење није било потпуно, јер је умакло око $\frac{1}{3}$ непријатељске снаге.

Шема бр. 9 — Таненбершко окружење (24—28. VIII. 1914)

Шема бр. 10 — Окружење код Августова (7—15. II. 1915)

Ова битка је произашла као резултат операције по унутрашњим оперативним правцима — док се према Њеменској армији оставља веома слаб застор од свега једне коњичке дивизије, дотле се главне снаге Осме немачке армије бацају на Наревску армију противу које се врши окружење типа Кане.

После битке код Таненберга Немци се бацају на леви бок Њеменске армије, побеђују је али је не уништавају тако да кроз неколико месеци долази до поновног судара у бици код Августова (шема 10). Иако се ова битка по односу снага не може упоредити са битком код Кане, јер у њој учествују дупло јаче немачке снаге (8 и 10 армија) према руској Њеменској армији генерала Сиверса, ипак је полазни распоред Немаца за битку готово идентичан са распоредом Ханибала код Кане:

— десна ударна група: два и по корпуса и једна коњичка дивизија на десном крилу;

— центар: три и по дивизије другог позива, распоређене на широком фронту;

— лева ударна група: три корпуса маскирана у прво време 1 коњичком дивизијом и 1 пешадиском бригадом.

У овој операцији која је трајала 9 дана заробљено је око 110.000 Руса. Обруч је затворен (код Августова) са једним даном задоцњења. Ово време су Руси искористили за извлачење једног дела снаге тако да се окружење не може сматрати потпуним.

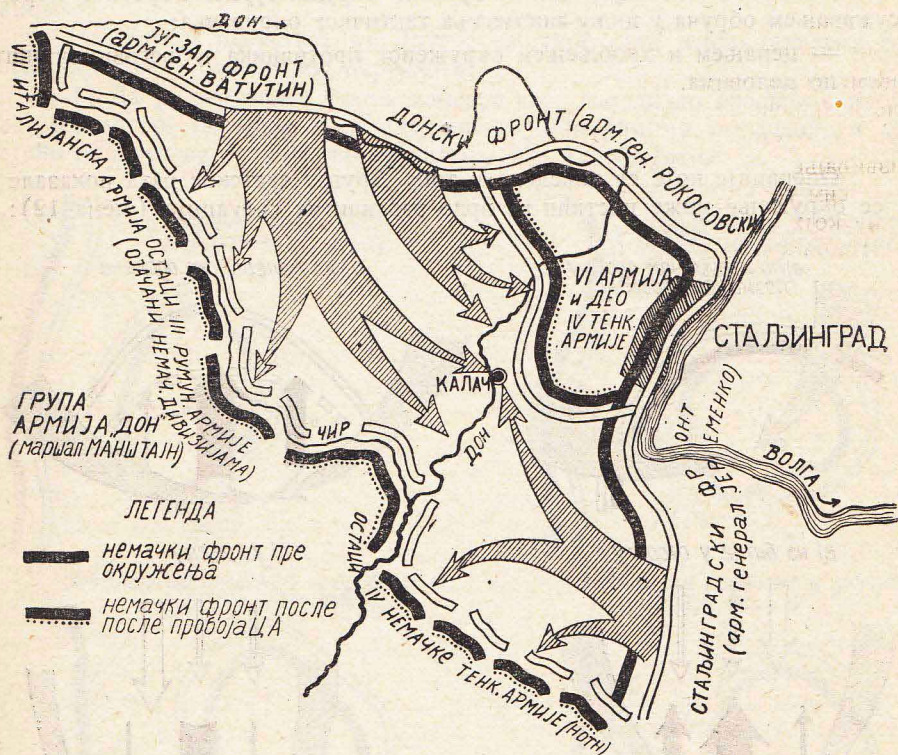
Међутим, у овој бици имамо опет нешто ново. Удар крилних група не врши се на непријатељски бок и позадину, већ на непријатељска крила која се леме и на тај начин стварају услови за дејство на бок и позадину. Ова битка је непосредни претходник окружавајућих битака до којих је долазило после извршеног пробоја фронта, а које су постале типичне у Другом светском. (У овим операцијама Немци су активно користили своје ескадриле за извиђање, док се са руске стране ваздухопловство уопште није појављивало. Осим тога, пред битку код Таненберга Немци су ухватили једну руску депешу која им је откривала њихове намере. То значи, да су Немци играли са отвореним картама противника).

Ове битке, као и битка код Кане, нису донеле решење рата, јер су претстављале само једну његову епизоду.

У Другом светском рату моторизација је омогућила брзо маневровање јединицама у оперативном смислу, а оклопне јединице и ваздухопловство постали су онај инструмент који је могао не само да замени Ханибалову коњицу у савременим условима борбе, већ и да омогући извршење тактичког и оперативног пробоја одбранбених појасева. Још у периоду између Првог и Другог светског рата ти нови услови наговештавали су нове могућности за спровођење битака типа Кане. Пре свега, Немачка је ушла у рат са таквим гледиштима.

Окружавајуће битке у Пољској 1939 године и на западу 1940 године довеле су до брзог завршетка операција на тим ратиштима. И према Совјетском Савезу, у периоду јуни—октобар 1941 године, вођен је рат са низом окружавајућих операција. Тиме се може и објаснити тежак положај у коме се у тим данима налазила Црвена армија. Генерал-лајтнант Чернишев, осврћући се на немачке операције тога периода каже: „Располажући у периоду 1941/42 године надмоћношћу у живој сили и тенковским јединицама, Немци су на нашем фронту широко примењивали маневар окружења, претварајући га у много случајева у шаблон, у рецепт победе“ (Војна мисао, 4—5/1945 године). Међутим, велико окружење које су Немци били предвидели у области Москве, претрпело је потпун неуспех. То је уједно био последњи покушај Немаца да туку Црвену армију у опкољавајућој бици великог замаха. Од тада Црвена армија постаје мајстор опкољавајућих битака, међу којима се рељефно истиче битка код Стаљинграда (шема 11), у којој су уништене 22 непријатељске дивизије од око 330.000 бораца. После Стаљинграда Црвена армија извела је низ других битака са окружењем (Корсуњ-шевченковска, Јаш-кишињевска, Бобрујска, Витепска, Минска, Бродска, Будимпештанска, итд.).

У Стаљинградској бици, која претставља прекретницу рата, тучен је противник првокласног квалитета који је био на врхунцу своје моћи. У њој видимо много нових одлика које условљава савремени начин борбе. Она заиста претставља савремену Кану, али и њој недостаје суштинска одлика Канске битке — тучење бројно надмоћнијег непријатеља. Истина, Црвена армија није била изразито бројно надмоћнија, али је та надмоћ ипак постојала. Међутим, та надмоћност била је још изразитија у доцнијим биткама овога типа, које је Црвена армија успешно изводила, јер су Немачке снаге после Стаљинграда све више опадале.

Шема бр. 11 — Окружење код Стаљинграда 19. XI. 1942 — 2. II. 1943

Совјетска армија није само остварила идеју битке код Кане, већ је савременој бици типа Кане дала и одговарајућу теориску основу уопштавајући стечена искуства у извесна начела и стварајући у те сврхе и односно терминологију.

Искуства из Другог светског рата показују да су се савремене битке са окружењем одликовале:

- постојањем надмоћности у ваздуху;
- постојањем моћних ударних групација које су способне да изврше пробој непрекидног фронта и да затим дубоко обухватају непријатеља с бока и позадине;

— постојањем крупних тенковских јединица, коњице и авијације који својом покретљивошћу стварају предуслове за извршење оперативног окружења;

— напуштањем линиских форми борбених поредака у тактици, оперативи и стратегији и преласком на дубоке маневарске поретке;

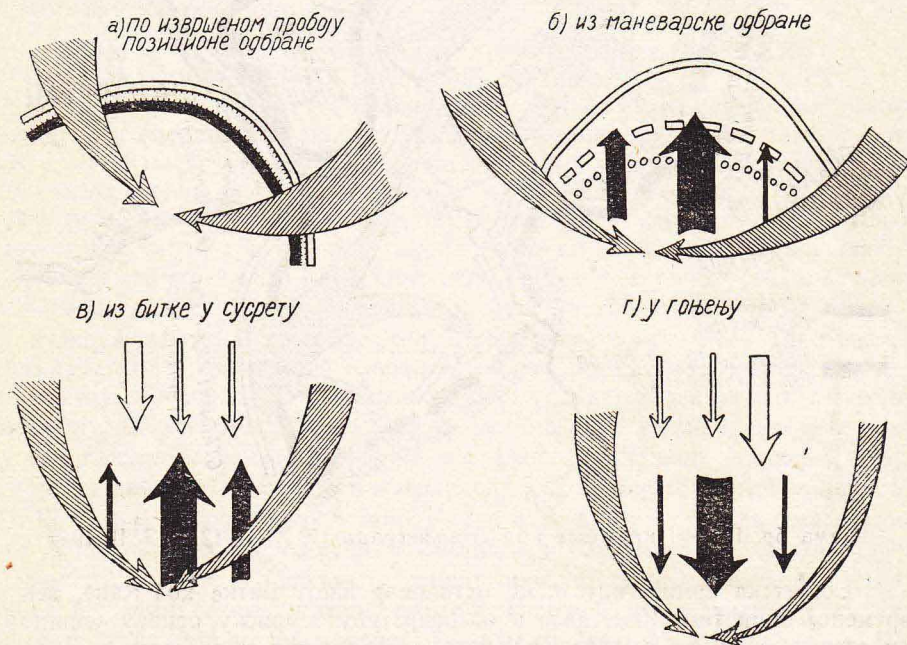
— организацијом смишљеног оперативног осигурања у коме један део не дозвољава да се окружени противник пробије из обруча, а други онемогућава да се створени обруч споља разбије;

— постепеним појачавањем густине окружавајућег борбеног поретка и сужавањем обруча у циљу постизања тактичког окружења;

— цепањем и дробљењем окруженог противника и његовим уништавањем по деловима.

*

Операције које су изведене у току Другог светског рата показале су да се окружење може постићи из врло различитих ситуација (шема 12): из

Шема бр. 12 — Форме маневра окружења

позиционе одбране са пробојем фронта (као код Корсуњ-Шевченковског и Јаш-Кишињева), у маневарској одбрани (Стаљинград), у гоњењу (Минско окружење), у сусретној операцији (немачко окружење белгиско-енглеско-француске групе армија маја 1940 године у Белгији и северозападној Француској), итд. При томе се показало да су најповољнији услови за окружење:

— ако је непријатељ обухваћен самим протезањем фронта (Руси код Кијева у септембру 1941, а Немци код Стаљинграда и Јаш-Кишињева);

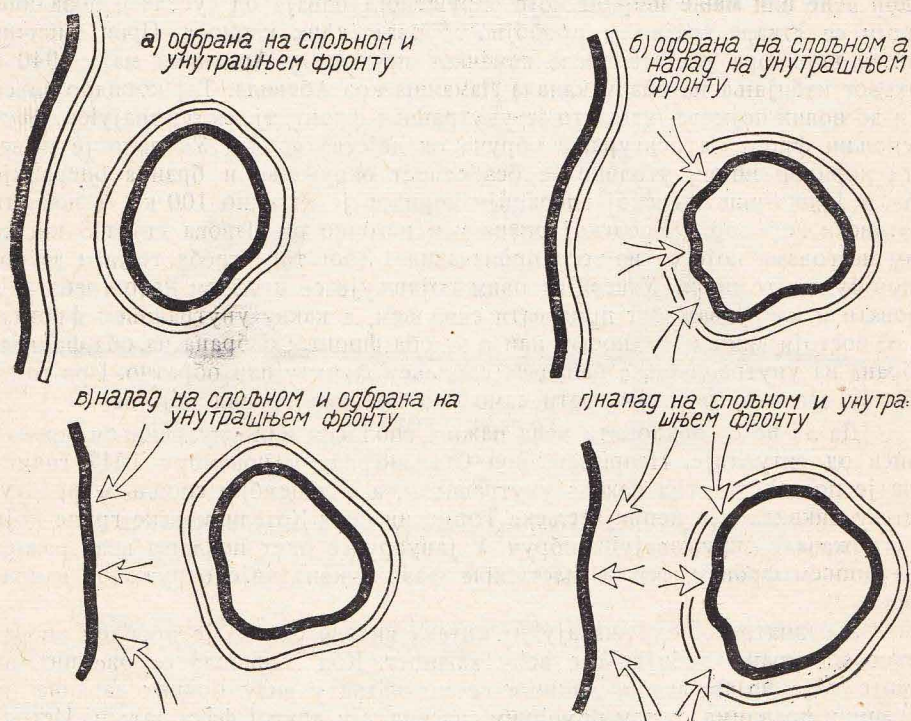
— ако се на његовом боку или у његовој позадини налази природна препрека (операција у Белгији и северозападној Француској 1940, Источно-пруска и Кримска операција) и ако у тим операцијама учествују и поморске снаге;

— када непријатељ води упорну одбрану и не намерава отступити (Источна Пруска);

— у гоњењу када се располаже брзим снагама за паралелно гоњење (Минск).

На основу искустава из Другог светског рата искристалисани су и следећи појмови савременог окружења:

1) Да је окружење форма маневра која доводи до изолације противника од његове позадине и суседа, онемогућавајући му отступање и стварајући предуслове за потпуно уништење или заробљавање.

Шема бр. 13 — Могућности дејства по извршеном оперативном окружењу

2) Да је оперативно окружење форма маневра оперативних или стратегских јединица која доводи до изолације крупне непријатељске групације од позадине и суседа, на просторији која се у целости не може ставити под ватру масе артиљерије, тако да окружена групација има могућност маневра унутар окружења.

3) Да се тактичко окружење односи на окружење мање непријатељске групације, чије уништење или заробљавање има само тактички значај, или окружење које се појављује као наставак оперативног окружења збијањем непријатеља на ужи простор који му одузима слободу маневра. Да би се постигло уништење непријатеља, неопходно је да се оперативно окружење претвори у тактичко окружење.

Савремене битке окружења захтевају да се обрати посебна пажња на **оперативно осигурање** окружавајућег обруча (шема 13). Дубина распореда трупних маса на ратишту, непрекидност фронта, модерна брза превозна средства и средства везе омогућавају браниоцу да релативно брзо реагује на акције окружења. Због тога је потребно унапред предузети све мере да би се спречиле браниоцеве акције (на пример, треба обезбедити господарење ваздухом, изненадност дејства, надмоћност у снагама и брзо продирање на што већу дубину). Међутим, битке су показале да све то није било довољно и да се у савременој бици појавило нешто ново — до овог рата непознато, тј. **коридор веће или мање ширине** који окруженога одваја од суседа и позадине, а који се ствара спајањем пробојно-обухватајућих клинова. Први типични пример коридора настаје после немачког продора у Арденима маја 1940 и њиховог избијања на обалу канала Ламанша код Абевила. Тај коридор довео је и до нових појмова, као што је унутрашњи фронт, тј. окружавајући обруч и спољни фронт за осигурање обруча од дејства споља. Уколико је помнути коридор шири, утолико је безбедност окружења и брзина операције већа. У Јашко-кишињевској операцији коридор је износио 100 км, а познати Колтовски коридор у Бродској операцији источно од Лавова свега 5 км, са свим невгодама које су из тога произлазиле. Због тога треба тежити да коридор буде што шири. У вези са овим појављује се проблем како треба дејствовати и какву важност придавати спољњем, а какву унутрашњем фронту. За то постоји више могућности: напад на оба фронта; одбрана на оба фронта; одбрана на унутрашњем, а напад на спољњем фронту или обратно. При томе, одбрану свакако треба сматрати само као привремени вид дејства.

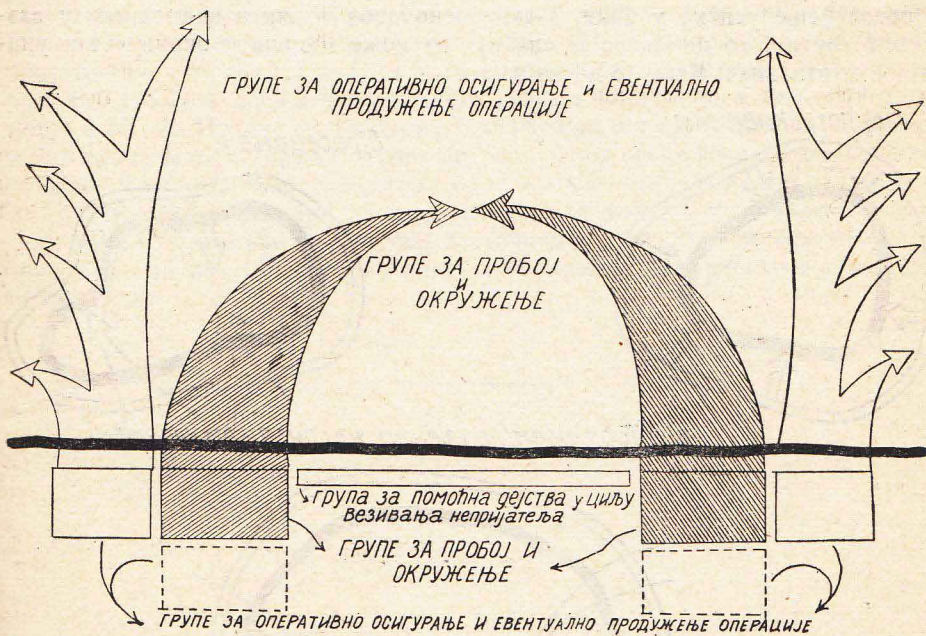
Да ли ће се поклонити већа пажња спољњем или унутрашњем фронту зависи од ситуације. На пример, код Стаљинграда у новембру 1942 године била је посвећена већа пажња унутрашњем, а у децембру спољњем фронту, у циљу ликвидације непријатељске Тормосинске и Котелниковске групе које су угрожавале окружавајући обруч. У јануару се опет поклања већа пажња унутрашњем фронту, јер је наступила фаза ликвидације окруженог непријатеља.

У разматрању окружавајућих битака видели смо да је проблем оперативног осигурања добијао све већу важност. Код Ханибала се ово питање уопште није појављивало, доцније се испољава у виду бочних заслона на појединим правцима, потом помоћним снагама, а у другој фази рата на Источном фронту појавило се **нешто ново — веома значајно за развој оперативне мисли**. Да би се постигао што већи замах операције окружавајући маневар постао је само део — једна фаза операције. По таквом схватању један мањи део снага — највише до половине снага (Јашко-кишињевска операција) је одређиван за маневар окружења, а већи део за офанзивни развој операције, вршећи на тај начин уједно и оперативно осигурање окружавајућег обруча. Тиме дотадање статичко схватање операције прелази у виши степен у коме

је окружавајући маневар постао само средство за постизање веће динамике операције.

С обзиром на изнето, основно груписање за савремену битку окружења добија нови облик, тако да се битачни поредак састоји из:

- групе за помоћно дејство у циљу везивања непријатеља,
- ударних група за пробој и окружење и
- групе за оперативно осигурање и развој операције, с тим, што и ове групе могу учествовати у пробоју ради проширења фронта пробоја или се могу увести у коридор после извршења пробоја група које су претходно поменуле (шема 14).

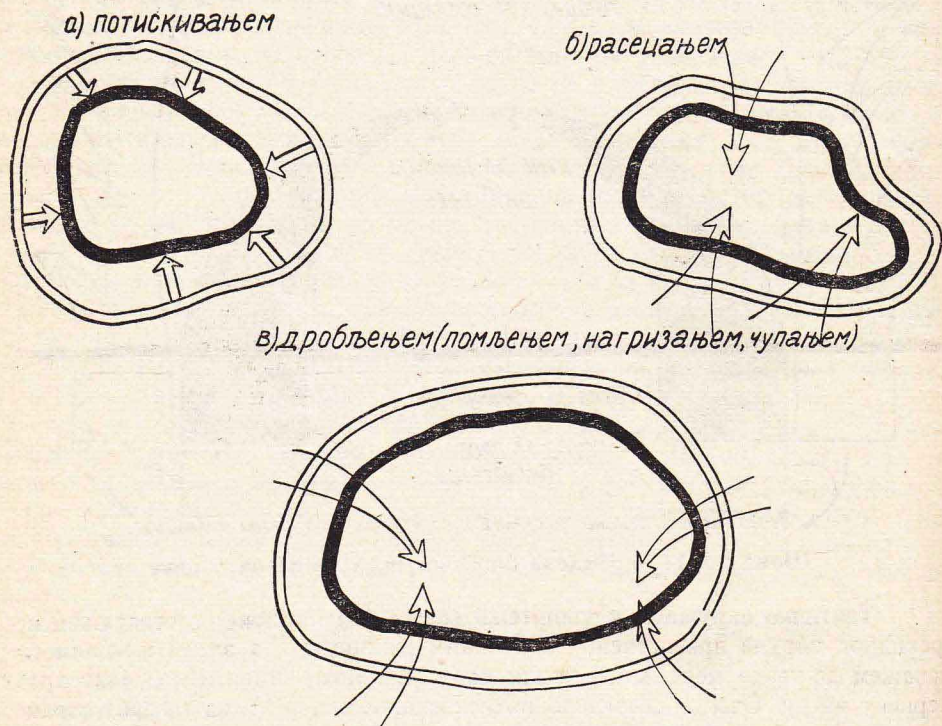
Шема бр. 14 — Подела борбеног поретка за окружење

Тактичко окружење и уништење (шема 15) постиже се стварањем непрекидног обруча првенствено стрељачким јединицама, а затим његовим сужавањем до такве мере, да се сваки део котла може ставити под јаку артиљеријску ватру. Ово се постигло потискивањем непријатеља са свих страна, нарочито ако бранилац није могао да организује унутрашњу линију одбране (овакав начин ликвидације котла сматран је нормалним пре Другог светског рата, а сада се сматра изузетним), расецањем котла на два или више делова и дробљењем појединих делова котла. Расецање котла и дробљење његових делова изискује извођење нових акција пробоја. Њима треба нарочито тежити јер се показало да такав вид дејства доводи најпре до ликвидације окружења. То је уједно новина која је унета у операцију окружења.

*
* *
*

У историји ретко можемо наћи битку која је потпуно слична бици код Кане. Можемо чак казати, да уопште нема поновљеног примера по форми и суштини. Све битке тучене после битке код Кане које су довеле до потпуног окружења и уништења, добивене су бројно надмоћнијим снагама. То међутим показује да битку код Кане треба сматрати као изузетак и као случајност, јер је за то заиста потребан један Ханибал који успева да до крајности искористи и употреби све своје снаге, а с друге један Теренције Варон који чини све, да би што већи део својих снага умртно и парализовао.

Историја је показала, да је надмоћност у снагама један од предуслова за обезбеђење успеха у бици, а савремено доба тражи и надмоћност у ваздуху. Међутим, то не значи да слабији не може извршити окружење и уништење противника. Кана је доказ за то.

Шема бр. 15 — Форме уништења

Идеја Канске битке развијала се кроз историју напоре са развојем армија који је био условљен развојем производних снага. Због тога је и гледиште, да у размаку од 2000 година таквих битака није било. А у савременим условима таква битка постала је чешћа него што је то било раније. Према искуствима из Другог светског рата савремена битка окружења обично

обухвата: пробој фронта, оперативно окружење, широк размах операције на спољном фронту уз једновремено оперативно осигурање, тактичко окружење и уништење окруженог непријатеља дробљењем и сечењем котла.

Овим, наравно, није створен рецепт и за будућност. Ваздушни десанти са могућношћу трећедимензионалног обухвата, ракетно и атомско наоружање, као и примена радиолокације обећавају да ће унети и друге новине у окружавајућу битку.

Историски материјал нашег Народноослободилачког рата истина још није довољно срећен, да би се могло приступити његовој детаљној анализи. Међутим, познато је да је и у њему било операција које треба испитати са гледишта канскога проблема као например Четврта и Пета непријатељска офанзива, Мостарска операција и друге. Нарочито је карактеристичан план завршних операција 1945 године, у коме је Друга армија имала улогу фронталног везивања непријатеља док су десну ударну групацију сачињавале Прва и Трећа армија, а леву Четврта армија. То је довело до пресецања непријатељске отступнице у Јужној Корушкој и до уништења односно заробљавања највећег дела непријатељских снага у Словенији, Словеначком Приморју и Истри. Према томе и Народноослободилачки рат наших народа пружа извор за изучавање окружавајућих операција под специфичним условима тога времена. То би наравно требало да буде предмет једне посебне студије.

Изложена тема има за наше прилике и доктринарно значење, јер у свим нашим тактичким правилима, тактичким и оперативним вежбањима без трупе и са трупом, провејава тежња за обухватом, окружењем и уништењем непријатеља.